

AHMET AKÇATAŞ*
ZÜMRÜD ZEYNALOVA*

YENİ DÖNEM ANLAM BİLİMSEL ÇALIŞMALAR

ÖZET

Kelimeler zaman içinde anlamsal genişlemeye ve anlamsal daralmaya maruz kalabilir. Bu da dilin sözlük sistemini zenginleştirir. Ayrıca kelimeler toplum-zaman-mekan odaklı bir ilişki içerisindedir. Anlambilim çerçevesinde kelimelerin anlam değişimi bu üçgene göre gerçekleşir. Bu üçgen kelimelerin çağrışımlarının dilde yaygınlaşmasını sağlar ve kelimeye yeni anlamlar kazandırabilir. Kelimenin kullanıldığı dil ortamı, iç ve dış dil faktörleri, sözdizimsel şekiller, kelimenin Azerbaycan dilinde kelime anlamının genişlemesinde, potansiyel anlamın gerçekleşmesinde, yeni anlam içeriğinin ifadesinde özel bir rol oynamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Anlam bilim, Azerbaycan dili, Türk dili, denotant anlam, referent anlam*

Azerbaycan Sovyetler yönetiminden bağımsızlık kazandıktan sonra anlam bilimi üzerine daha da kapsamlı çalışmalar yapılmaya başlandı. Özellikle 2000`li yıllarda bilim kapılarının sınırsız bir şekilde açılışı her alanda bir atılıma neden oldu. 2000`li yıllara kadar Dil bilimine yönelik çok sayıda araştırmaların yapılması da bazı çalışmalar yeterli bulunmamakta, bazıların ise daha çok ideoloji etkisi altında yapıldığı tespit edilmiştir. Bu eksikliğine rağmen yapılan çalışmalar gereksiz olarak nitelendirmek doğru bulunmaz. Önceden ele alınan çalışmalar bu alanda yapılmış çalışmaların tarihsel gelişim süreçlerini gözler önüne sermekle bir sonraki bilimsel çalışmaların oluşumuna katkı sağlar. Yeni dönem yapılan çalışmalar arasında İsmayıl Memmedov`un “*Azerbaycan Dilinin Semantikasi*” (2006) eserini özellikle vurgulamak gerekir. Kitapta Azerbaycan dilinde sözlük anlamının özü ve tipolojisi, dilbilimin çeşitli faaliyet alanlarıyla bağlantısı, bağlam ve sözlük arasındaki ilişki, sözcük-anlam sisteminde olayların yönetiminde dil-konuşma ilişkileri, vb. sorunlarını çözmeye adanmıştır. Bu eserle Azerbaycan dilinin Anlambilimi tarihinde yeni yol başlar. Yapılan araştırmalar sadece kelime bilgisine dayalı olmakla kalmaz, sentaktik ve paradigmatik kavramlar bağlamında incelenir. Kuşkusuz, Göstergibilimin gelişimi Anlambilimi`nden yan geçemezdi. Bu bağlamda Memmedov, Anlambilimi`nde signifikatif anlama dikkat yetirilmesini önerir. Semiyotik teoride signifikatif anlam işaretinin kavrama olan ilişkisiyle belirlenir. Dil işareti (kelime), bir nesne ile adı arasındaki bağlantı değil, bir kavram ile akustik bir görüntü arasındaki bağlantıdır. Akustik görüntü maddi, fiziksel bir ses değil, sesin beyindeki psikolojik yansımadır. Duyu organlarımız aracılığıyla aldığımız bir algıdır. “*Akustik görüntü algısı kendi doğasına sahiptir ve onu “maddi” olarak düşünürsek, tek amacımız akustik görüntüyü çağrışımsal çiftin diğer üyesiyle, daha soyut bir kavramla karşılaştırmaktır*” [Memmedov: 2006, s.61]. Signifikatif anlam insanın nesnel dünyası, onun nesnelere ve olaylar hakkındaki fikirleri ve bilgisi ile bağlantılıdır. Dolayısıyla, konu ile ilgili fikir ve algılar geliştikçe kavramın içeriği de değişip bütünleşir ve sebep-sonuç ilişkisi içinde gerçekleşen bu değişim sonunda dil birimlerinin anlamına yeni gamalar ekler. Örneğin, *diş* kelimesi Azerbay-

* Uşak Üniversitesi öğretim üyesi, Prof. Dr. <https://orcid.org/0000-0002-6611-0259>;

* AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Uşak Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi, <https://orcid.org/0000-0002-5763-646X>, zumrudzeynalova303@gmail.com

can dilinin açıklamalı sözlüğünde yenen şeyi tutmak, dişlemek için ağızda olan kemikli töreme olarak geçer. Çocuğun dişi, dişleri kamaşmak, diş ile tutmak vb. olduğu gibi tarağın dişi, saat çarkının dişi ifadeleri de kullanılmaktadır. Örneklerden de görüldüğü üzere kelimenin temel anlamlarından yola çıkarak kavramın çağrıldığı ve açıklamasında ifade edilen özellikleri sıralanmıştır. Burada temel anlam daha genel, içeriğin genişliği bakımından farklılık gösterir. Ayrıca, yazar hipotezini F. de Sossör'ün şeması ile daha anlaşılır kılar.

Tablo 1. Dil işaretinin ikili zihinsel modeli.

Burada her iki eleme birbiriyle ilişkilidir ve biri diğerini gerektirir. Kelime mefhumu ifade ettiği için bütün bir sistem oluşturur. Dil sistemi, konuşmacının fikrini ifade ederken içerdiği anlamsal yakın olan kelimeler arasından bir kelime seçip, karşılık gelen kelimelerle ilişkilendirecek şekilde yapılandırılmıştır. Buna göre dinleyici duyduğu kelimeleri anlamca birbirine yakın kelimelerle birleştirir ve verilen bilgiyi doğru bir şekilde anlamaya çalışır. Bu, dildeki kelimeler arasındaki dikey bağlantı yani, paradigmatik ve yatay bağlantı yani, sintagmatik nedeniyle mümkündür. Sintagmatik ilişki paradigmatik işaretleri gerçekleştirir ve onların doğrusal düzenini sağlar. “Sistemin bütünlüğü, nesnelere yapısal özellikleri tarafından belirlenir, yani nesnelere arasında bir ilişki ağı vardır, bu nedenle yapısal özellik, sistemin kararlılığının kaynağı ve nedenidir” [s.142]. Öyle ki morfolojik-sözdizimsel ilişkilerle gözlemlenen kelime bütün bir fikri ifade eder. Örneğin, *hava soğuk* ifadesi bütün bir hükümü açıklıyor. Bu anlamda temel birim olarak kelime değil, daha çok deyim sayılabilir. İşaretin potansiyel anlamını gerçekleştiren ve belirsiz formu belirli koşullarda anlamsal yapan, “bağlam”ın müdahalesidir. “Bağlam”, bağımsız olarak anlam ifade eden en az iki kelimenin birleşimidir. Bu tür kombinasyonlarda, bileşenlerden biri diğerinin genel anlamlarından yalnızca birini vurgulayarak özel anlamını ortaya çıkarır. Örneğin, *hava soğuk* ifadesinde *soğuk* sıfatının “*Azerbaycan Dilinin Açıklamalı Sözlüğü*”nde dört anlamı var. Bu anlamların her biri *soğuk* sıfatı ile doğrudan iletişime geçerek bağlandığı sözün nominativ anlamı ile belirginleşir. Soğuk rüzgar, soğuk yemek (ısıtılmamış anlamında), soğuk tavır, soğuk savaş vb. Burada verilen anlamların her biri, yalnızca belirli bağlamsal koşullarda netleşir. Ayrıca, Azerbaycan dilinde sıfatlar ve fiiller isim aracılığıyla çokanlamlılık (polisemi) kazanır. Bu da kelimelerin genel bir kategori içinde yer almasını gerektirir. Bu anlamda Gudret Ceferov'un kelimeleri kategoriyal olarak incelemesi konusunu yeniden aktüelleştirir. Kelimelerin kategorial bölgüsü çokanlamlılık modellereini de artırır. Bu da dilin sözlük sistemini zenginleştirir.

Anlambilimi'nin temel amacı dil dışı faktörlerin dil terimlerine nasıl yansıdığını öğrenmektir. Dil dışı faktörün eşyalar ve olaylar arasındaki ilişkileri dilin anlamsal sistemini belir-

ler. Ayrıca bu ilişkiler dilin içinde değil, dilin dışındadır yani, dil dışıdır. Her bir işaret sisteminde ana konu, aynı sistemin dışında olana işaret edilmesi ve işaret anlamının da sistemin dışında belirlenmesidir. Yazar anlam genişlenmesine yol açan bu durumu açmaya çalışır. Memmedov'a göre kelimeler sadece yeni anlamda değil, denotantların soyut kavramlar için kullanılması, gerçeklik ilişkisine dayanması (taş yürek, altın adam vb.) veya gramer şeklinin değişmesi gibi nedenler de vardır. “*Ömür sözünün ifade ettiği anlam insan, hayvan ve bitkinin doğumdan ölüme kadarki fizyolojik durumudur. Ek eklendiğinde ise kelimenin şekli değişir ve farklı anlamlarda kullanılır: ömrümde, ömründe şeklinde olduğunda “hiç zaman”, “katıyyen” anlamında da kullanılır*” [s.163]. Ayrıca, ilk defa burada yazar gerçeklik ilişkisine vurgu yapar. Dış dünyanın adlandırılması yani, nominasyon süreci sözlüksel anlamın kaynağını açar. Örneğin, [ev] kelimesi bizim ev adlandırdığımız tüm nesnelere tipi, hacimi, mimari yapısına vb. fark koymaksızın gündelik hayatta aynı kavramın veya denotantın adı olarak kullanırız. Kısacası, gerçekliğin kavranılması çeşitli özellik ve işaretleri bir araya getiren nesne ve olaylar, dil sayesinde yaratılır. Ayrıca, dilin sözcüksel anlam sistemi, kendi iç yasalarına tabi olarak sürekli kendini geliştirir ve gerçeklikle bağlı olan konuşmamız dil birimleri aracılığıyla somut bir durumu yansıtır ve genelleştirilmiş bir anlam özelliği taşır. “*Bu özellik, dil göstergesini diğer semiyotik sistemlerden ayıran önemli bir özelliktir. Genelleme özelliğinden dolayı iletişim sürecinde aynı sözcüksel birim, herkes tarafından farklı zaman dilimlerinde, farklı durumlarda başka konularla bağlantılı olarak işlenebilir*” [s.98]. Bu kelimelerin genelleşmesi zamanı ortaya çıkan bir süreçtir. Demek, gerçeklik kavramı kelimelerin genelleşmesini etkilemektedir. Bu noktada genelleme varsa özel durum, özel adlandırma da var mıdır? sorusu ortaya çıkar. Şöyle ki, belirli bir durumda belirli kavramları ifade etmek için belirli bir kelimeyi kullanarak bir yandan özel olandan uzaklaşıyoruz, diğer yandan deneyimleri, bireyselliği ve özel durumumuzu belirli bir sözlerle ifade etmeye çalışıyoruz. Memmedov'a göre “*sözün özel bir anlamsal anda işlenmesi, dilin yaratıcı bir yönüdür*”. Bu alıntıyı sorumuza yanıt olarak değerlendirebiliriz. Demek, kelimelerin özel anlamda kullanımı olasılık taşır ve bu durum dilin yatarıcı yönüyle bağlantılıdır.

Dolayısıyla anlam, her özne için ikilik içinde var olur. Bir yanda anlam, bilincin nesnesi, diğer yanda anlamın mekanizması ve yöntemidir. Bu nedenle metnin “bağlamsal anlamından” sapmamak gerek. Aksi takdirde, denotant bulguların sıralama özelliğine sahip olacaktır.

Zamanla kelimenin asıl ve türev anlamları da değişebilir. Bağımsız bir sözcüksel-anlamsal seçenek olarak sözcükbirim, tarihsel gelişimin bir sonucu olarak bağımsız hale gelir ve esas anlamın yerini alır. Bu durumda ana anlam, ek anlamlar listesine eklenir. Eski Türk dillerindeki kelimelerin çoğu anlamsal bir genellik ifade etmekte ve modern zamanlarda türemiş anlamların oluşum süreci kökten farklılık göstermektedir. Tarihsel olarak aynı fonetik yapıya sahip olan sözlük daha sonra değişime uğramıştır. Dil gelişimi sonucunda genel bir kavram olarak kullanılan kelimenin anlam hacmi parçalanma ve ayrılma sürecine girmiştir. Suv kelimesinin evrim sürecine baktığımızda 1) su, sıvı; 2) çay; 3) içecek; 4) şerbet; 5) okyanus şeklinde karşımıza çıkar. Bağımsız bir anlamı olan her sözcük aynı zamanda bir şeyin adıdır. Bu nedenle ad ile adı verilen arasında belirli bir ilişki olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Dolayısıyla, kelimenin sözlük anlamına farklı yönlerden yaklaşmasına rağmen belli bir sınırı ve bütünlüğü vardır. Ancak adla adı verilen gerçeklik nesnesinin özü arasında ortak bir nokta yoktur, yani özel adlar gibi neden-sonuç ilişkisi ile değil, koşullu ilişki ile bağlanırlar. Öznenin isimle bağlantısı kelimenin lügat anlamı üzerinden gerçekleşir.

Bağımsızlık döneminin başka bir ürünü olan “*Modern Azerbaycan Sözlükbilimi*” eserini ise Buluthan Halilov tarafından 2008 yılında yayınlanır. Kitapta Anlambilimine özel bir bölüm ayıran yazar, diğer meslektaşları gibi semisyolojini anlam daralması, anlam genişlenmesi, mecazlar, tabular, eşsesli, eşanlamlı ve zıt anlamlı olmak üzere inceler. Herbir kelimenin belirli sözlüksel-anlamsal anlamının olduğunu belirten yazar, söz ve mefhum ayırımına dikkati çeker. Bu ayırım kelimelerin daha kolay bir şekilde anlamsal inceleme yapmasına yol açar. Öncelikle mefhumun evrensel bir nitelik taşıdığını, bazen birden fazla kelimelerle ifade olunduğunu (eşanlamlılarda olduğu gibi) belirten yazar, mefhumdaki hüküm kelime aracılığıyla belirli bir durumu anlamsallaştırdığını vurgular. Örneğin, *tamam, peki, bitti* vb. bu gibi kelimelerde hüküm nesneden gelir. Bu kelimeleri “*tahrik konuşma edimleri*” olarak nitelendirebiliriz. Fakar yazar bu konu üzerine kapsamlı bir açıklamada bulunmaz. Bu nedenle konuyla ilgili ilerideki sayfalarda açıklama yapılacaktır. Bununla beraber kitabın güncel literatürde yetersiz kaldığı söylenemez. Anlam daralması ve genişlenmesi üzerine kapsamlı açıklamalarda bulunan yazar, Bekir Çobanzade ve Afat Gurbanov`dan esinlense de anlam değişimine sadece çok anlamlılık yönünden bakmaz, aynı zamanda fonetik değişim üzerinden de inceler. Bazı kelimelerin hiçbir fonetik değişime uğramadan toplumsal-siyasi yükü anlam kazandığını vurgular. Toplum değiştiçe kelimeler ve anlamları da değişir. Bu nedenle Halilov anlam değişimini üç kategoride inceler. Bunlar anlam genişlemesi, anlam daralması ve anlamın mecmeazi işlenmesi durumudur. Yazara göre, anlam genişlenmesi kendini iki şekilde gösterebilir: a) Herhangi bir fonetik değişikliğe uğramadan kelimelerin anlamlarının genişlemesi ve b) Eski kelimelerin anlamlarının önceki anlamlarından uzaklaşarak yeni bir anlam kazanarak genişlemesi. Örneğin, toplumsal açıdan *elçi* erkek tarafını belirtirken siyasal bakımdan diplomatik temsilci anlamında da kullanılmaya başlanmıştır. Yazar, anlam daralmasını da semantik bir süreç olarak değerlendirir ve hipotezini örneklerle doğrulamaya çalışır. Üçüncü aşama ise, sözlerin mecazi anlamda işlenmesi durumudur. Bu kapsamda, yazar sözleri sözlüksel ve deyim (phraseological) mecaz olarak ikiye ayırır. Genellikle, mecaz, mecaz-ı mürsel, sinekdoş sözlüksel mecaz olarak bilinir. Kitapta sözlüksel mecazla bağlı geniş açıklama verilse de frazeoloji mecazla bağlı bilgiye yer verilmez. Bu da düşünce eksikliğine yol açar. Türkoloji literatüründeki göstergebilimsel problemlere bakıldığında, bunlar üç şekilde karşımıza çıkar. İlk olarak, konuşma bölümlerinin (part of speech) genel anlambilimi biçiminde [Lekomchev: 1974, s.48]. Bu, dilbilimin en eski konularından biri olmasına rağmen önemini kaybetmemiştir. Bu anlamda, konuşma bölümlerinin anlam bilimi hakkında bilgi sahibi olmadan kelimelerin anlamlarını incelemek uygun değildir. Çünkü çok anlamlılık, eş anlamlılık, zıt anlamlılık gibi anlamsal olgular aynı gramer kategorisi içinde yer alır. Ek olarak, kelimenin birleşme yeteneği, başka bir konuşma bölümüne olan ilişkisi tarafından belirlenir. Azerbaycan Türkçesinde “*Dilbilimi`nin bir kolu olan Morfoloji`de (Biçimbilim) kelimeler, konuşmanın parçaları olarak incelenir, yapıları ve değişim kuralları araştırılır. Konuşma bölümleri esas ve yardımcı olmak üzere iki gruba ayrılır*” [Kazımov: 2010, s.38]. Modern Azerbaycan dilinde esas konuşma bölümü isim, sıfat, sayı, zamir, fiil, zarftan oluşmaktadır. Türkiye Türkçesinde sözcük grupları olarak bilinmektedir ve sayıya sıfat bölümünün içinde yer verilmektedir. Türk dilleri sözlüğünün bir sistem olarak incelenmesi 60`lı yıllarda başlamıştır. Bu döneme göre türkçe kelimeler akrabalık terimleri, ev ve yaban hayvanlarının adları, sıfatlar, eylem fiilleri, duyu-algı fiilleri gibi anlam gruplarına göre incelenmiştir. Bu durumda Gudret Ceferov sözlük yapısını dinamik süreç olarak

değerlendirir ve Anlam Bilimi'ni sözcük yapımı ile bağlar. Burada sözlerin içeriği, nicel ve nitel olarak değişimi anlam bilimini etkiler.

Anlambilimi hakkında diğer kapsamlı çalışma ise 2009 yılında Fahreddin Veyselli tarafından yayınlanır. “*Yapısal Dilbilimin Temelleri*” başlıklı kitapta Anlambilimi altı grupta toplanır:

- 1) Anlambilim felsefesi ve mantıksal temelleri,
- 2) Anlambilim ve göstergebilim,
- 3) Sözlük anlambilimi,
- 4) Sözdizimi ve anlambilim,
- 5) Semantik ve pragmatik,
- 6) Anlambilim ve metin.

Bu kitap, son 50-60 yılda dünyada Dilbilimi'ne yön veren semantik, pragmatik ve söz edimi kuramına bir giriş olarak değerlendirilebilir. Yazar, anlamın *analitik* ve *sentetik* muhakeme ile ilgili olduğunu tanısını örneklerle ispatlamağa çalışır. Burada sentetik göreceli gerçektir, ampirik değildir. Analitik ise mutlak gerçektir, buradaki gerçeklik onu oluşturan öğelerin anlamı ve dilin sözdizimsel kuralları tarafından belirlenir. Örneğin, bütün gençler bekarlı ifadesinde *gençler* ve *bekar* kelimeleri birbiriyle itkileşim halindedir ve cümle içindeki gerçekliği ifade eder. Fakat analitik kavramın bugün de tartışılır bir konu olduğunu ifade ederek olumlu ve olumsuz cümleler arasındaki uyumluluk ilişkisinin gözardı edilmemesi gerektiğini vurgular. Örneğin, Ahmet evli değil// Ahmet evli ifadesiyle uyum içinde. Yani, cümle içindeki olumsuzluk diğer tarafta onaylanan fikri inkar eder [Veyselli: 2009, s. 97].

Anlambilimi'nde eşanlamlılık önemli bir yere sahiptir. Geleneksel anlambiliminde eşanlamlılık sözcüksel birimler arasından alınır. Veyselli'ye göre ise eşanlamlılık sözdizimsel yapılar düzeyinde araştırılmalıdır. Bunun nedeni dizimler (sintagma) ile sözcük birimleri arasındaki çelişkidir. Eğer erkeğe *yakışıklı* tanımı uygulanabilirse *yakışıklı kadın* tanımı kullanılamaz. Buradaki *yakışıklı* kelimesi bir erkeğe işaret eder. Dolayısıyla anlam ilişkisi bağlama dayanır. Bu ifadede yukarıda belirtdiyimiz üzere analitik gerçek geçerlidir. Dolayısıyla, Veyselli'nin ireli sürmüş olduğu hipotez doğrulanmıştır. Mantıksal akıl yürütmenin kökünde gerçeklik kavramı vardır. Gerçeklik cümlenin bir göstergesi değildir, bağlamdan kaynaklanır. Yani, cümle belirli bir bağlamda ya doğru ya da yanlıştır. Bu bütün lisanlar için geçerlidir. Bu nedenle, anlam ilişkilerini anlamak için eşanlamlılara ihtiyaç duyulur. Kelimeler sözdizimsel olarak değiştirilebilir olduklarında eşanlamlı olarak alınırlar. Ayrıca, “*eşanlamlılar tüm bağlamlarda değişebilir, ancak bilişsel ve duygusal anlamda tamamen aynıdırlar*” [Veyselli: 2009, s.98]. Buradaki bilişsel ve duygusal anlam psikolojik etkiden kaynaklanır ve konuşma esnasında affektif (duygusal) faktörler önem taşır. Ancak boyutu ve kapsamı bir konumdan diğerine farklılık gösterir. Bunun yerine *bilişsel* olarak kullanılan kelimeler konuşmacının seçimine dayanmaktadır. Yani konuşmacı bilinçli olarak kelimenin eşanlamlarından birini seçebilir. Bu anlamda yazar haklı olarak eşanlamlı seçiminde konuşmanın ve bağlamların etkilendiğini öne sürer.

Memmedov sözün özel bir anlamsal anda işlenmesini dilin yaratıcı yönüyle bağlar,

Veyselli ise “*anlamsal ilişkilerin belirlenmesinde bireyin ve dil kolektifinin rolünü vurgular, çünkü onlar sosyal bir statüye sahiptir*” [Veyselli: 2009, s.105]. Ayrıca, yazar kelimelerin denodent ve referent anlamını da yorumlaya çalışır. Dilbilimi'nde referentle bağlı fikir ayrılığını gözönünde bulundurarak “*tüm dillerin belirli birimleri, fiziksel dünyanın belirli özelliklerini ifade eden kelimeler olarak gruplandırılabilir*” [Veyselli: 2009, s.44]

düşüncesine varır. Bununla da referentin mahiyetini açmağa çalışır. Referentin önceden mevcut olan gerçeklikle (presupposition) ilgili bilgi olduğunu bu nedenle fiziksel varoluşla doğrudan bağlı olduğu görüşündedir. Bazı kelimelerin referenti ise mit veya hayali bir varoluş olabilir. Yani herhangi bir sözcük felsefi anlambilimde ya nominalizmle ya da realizmle uyumludur. Çoğu durumda, referentin sınırı belirgin değildir. Örneğin, /tepelik/ ve /dağ/ın referenti kesin olarak belirlenemez. Bu durum dilin özgürlüğü hesabına oluşur ve bu nedenle belirli bir sözcük ögesine sahip kesin benzerlik aranmaz. Başka bir örnekte /kadın/ ve /kız/ referentini ele alalım. Birbirine eşanlamlı olmayan bu referentler aslında bir iletişim aracı olarak dilin yeteneğini artırır. Sonuç olarak, referent belirsiz bir sınıra sahiptir. Sözcükler fiziksel dünyanın belirli işaretlerini gösterse de referent bu ilişkilerin anlamsal bağlantısı değil, bu şeylerle ilgili deneyimdir. Yani bir kelimenin anlamı, onun o şeye ait olması demektir. Kelimelerin farklı bilişsel ve duygusal anlamlara sahip olabileceği de doğrudur. Kısacası, kelimeler, konuşma sırasındaki çeşitli bilişsel ve duygusal çağrışımlara dayanır.

Anlam Bilimi ile ilgili yapılan çalışmalardan biri de Nizami Hudiyev'in 2013 yılında yayınlamış olduğu "*Azerbaycan Edebi Dili Sözcük İçeriğinin Geliştirilmesi*" eseridir. Kitapta terminoloji, orfografi gibi konuların yanı sıra, söz varlığının gelişimi, belirli dil materyali ve her dönemin karakteristik özellikleri temelinde gözden geçirilir. Sözlerin anlamsal değişimini de bu kapsamda incelemeğe çalışır. Sovyet döneminde Azerbaycan edebi dilinin söz varlığının incelenmesi konularını aydınlatan yazar, sözcüksel birimlerin anlamsal değişikliklerini yeni sosyal içerikle ilişkilendirir. Sosyal ve politik faaliyetler nedeniyle, dilin söz varlığındaki birçok kelimenin anlamlarında değişiklikler meydana gelir ve bu da kelimelerin işlenme yoğunluğunu artırır. Ayrıca yazar, Sovyet döneminde kelimelerin anlamının iki şekilde genişlediğini belirtir. Bunlar sosyo-politik ve kültürel-refahla ilgili konularda yeni anlamlar kazanan kelimelerdir. Anlamsal olarak değişen ve sosyo-politik anlam kazanan sözcüklerde de iki özellik gözlemlenir. A) Bazı kelimeler, devrimden önce edebi dilde sosyo-politik bir anlam taşımazken, Sovyet döneminde sosyo-politik bir anlam kazanması, örneğin, siyaset, element, yarın, refakatçi, ruzigar vb. bu gibi kelimeleri gösterilebilir. B) Devrim öncesi dönemde bazı kelimeler sosyo-politik bir anlam taşıırken, Sovyet döneminde bu anlam değişerek yeni bir kavramı ifade etmeye başlamıştır. Bu tür kelimeler arasında serflik, sömürü, uşak, mücadele vb. gösterilebilir. "*Sosyo-politik anlamlarının gerçek zemini, sınıf karşıtıdır. Sovyet döneminde bu koşullar olmadığı için, bu tür sözlerin hayatında yepyeni bir aşama başlamıştır*" [Hudiyev: 2013, s.211]. Toplumsal yaşamdaki değişim ve gelişime bağlı olarak kelimelere yeni anlamlar kazandırılması dilimizde düzenli olarak bugün de devam etmektedir. Yazar anlamsal olarak kültürel-refahla anlam kazanan sözcükleri ise üç grupta inceler. A) Refah anlamında olan kelimelerin zamanla toplumsal anlam kazanması. Bunlar hizmetçi, elçi gibi kelimelerde daha belirgin bir şekilde yansıtılır. B) Bazı kelimelerde gündelik hayatla ilgili anlam daha da genişler ve yeni bir hal alır. Bu tür sözler, genellikle sosyo-kültürel düzeyin yükselmesi nedeniyle kültürel-refah tonları kazanır. Örneğin, *düşərgə* kelimesinin sözlüksel anlamı "geçici yerleşim" olduğu takdirde, anlamı genişlenerek dinlenme alanı/ kamp anlamında kullanılmaktadır. C) Gündelik kullanılan kelimelerin anlamsal gelişimi, onların terminolojik kelimelere dönüşmesine yol açar. Sosyal hayatın yeniden inşası, bilim ve teknolojinin geniş çapta uygulanması terim sayısının artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Sovyet döneminde Azerbaycan dili sözlüğünde kelimelerin anlamsal değişikliği daha çok sosyo-politik ve kültürel gelişme ile ilgilidir.

Anlam bilimine yönelik yapılan önemli araştırmalardan biri de “*Azərbaycan Dilinin Anlam Bilimi və İkinci Nominasyon Meseleləri*” eseridir. Bu eser AMEA Nesimi adına Dilbilim Enstitüsü tarafından 2018 yılında yayınlanır. Özellikle çağdaş Azərbaycan dilinde takma ad, ayama, toponim, kişisel isimlerin çağrışımı, sosyo-politik sözlük vb. konular yer almaktadır. Buradaki çalışmalar Onomasyoloji açıdan incelenir. Adlandırma kuramı çerçevesinde gerçeklik ile ilgili bilgilerin dilin lingüistik özelliklerinin nasıl biçimlendirildiği sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu kapsamda, İsmayıl Kazımov Onomasyoloji önemini dikkate alarak takma adların (lakap) gayri resmi iletişim, ev içi iletişim alanında önemli, ek bir tanımlayıcı olduğunu, büyük ve küçük bir toplumda kişinin karakterini bireysel olarak karakterize etmenin bir yolu olduğunu belirtir. Özellikle, kırsal alanlarda yaygın olduğuna dikkati çekerek onları, sınırlı kolektifler ve belirli sosyal çevre ile ilişkilendirir. Bazen de politikacıların, devlet adamlarının, ünlü halk figürlerinin de lakapları bulunur. Ayrıca lakaplar cinsiyet-yaş özelliklerine de sahiptir. Lakaplar çoğunlukla erkeklere verilir ve yazar kırsal ve çocuk lakaplarının (8% ve 4-5%) yüzde oranını çıkarır. Bu oranlar kırsal çevrede (23%) ve meslek topluluklarında (29-30%) daha yüksektir. Yazara göre bu oran erkek ve kadınların “lakap şuurunu” özellikleriyle ilgilidir. Gara Meşediyev ise lakapların sözlüksel-anlamsal özellikleriyle ilgilenir ve aşağıdaki gibi sınıflandırır:

- 1) Ornitpnymse dayalı lakaplar: Qarğa Söyün, Cücə Balaxanım vb.
- 2) Zoonimlere dayalı lakaplar: Qatır Abbas, At Balaxanım, Şir Vəli vb.
- 3) Kötü ameller nedeniyle oluşan lakaplar: Cibğır Abdulla, Qumarbaz Əli vb.
- 4) Dış görünüşe göre oluşan lakaplar: Qotur Səməd, Qozbel Ədil vb.
- 5) Meslek, sanatsal yakınlığın belirtilmesi: Dəmirçi Rüstəm, Qəssab Qasım vb.
- 6) Şecere, aşiret adı bildiren lakaplar: Rəhimli Mahmud, Zodanlı Məcid vb.
- 7) Öge ve farklı anlam tonları ile ilgili olan lakaplar: Taxta Cəlal, Su Vaqif vb.
- 8) Dini lakaplar: Rəsul “elçi”, Muxtar “ixtiyar sahibi” vb.

Bazı lakapların ise anlamı açıklanamıyor. Örneğin, Hörrə Qədim, Şat Əli, Zılıx Söyün, Dembo Həsən, Lobudu Muxtar, Pşoy Əli, Çölü Hüseyn, Qılınc Musa vb. Ayrıca , Gara Meşediyev lakapları yapı bakımından da türlere ayırır. A) Morfolojik yöntemle oluşturulmuş lakaplar: Mamaça Anaxanım, Çərçi İsmayıl vb. B) Birleşik yapıli lakaplar: Göygöz Çoban, Çöpbarmaq Mahal vb.

Azize Mikayılova ise lakaplarla şahıs adlarının benzer ve farklı yanlarını ele almaya çalışır. Yazara göre şahıs adları esas, lakaplar ise yardımcı ad grubuna dahildir. Lakaplar resmi ad değildir oysa ki, şahıs adları verildiği dönemde resmileştirilir. Herkesin gerçek bir adı varken, bir lakabı yoktur. Gerçek adlar koşulludur, lakaplar ise insanların özelliklerine, davranışlarına, görünümüne vb. özelliklerine göre verilir. Lakaplar insanların olumsuz yönlerini ortaya çıkarabilir. Şahıs adlarında ise bu özellik bulunmaz. Ayrıca, lakaplar bilişsel ve duygusalı ifade etmek gücüne sahiptir ve Azərbaycan dilinde şahıs adlarının önünde gelmektedir. Yazara göre lakaplarla şahıs adlarının benzer tarafları da bulunmaktadır. Şöyle ki, bazı şahıs adları benzetme yoluyla ortaya çıkar, bu özellik lakaplar için de geçerlidir. Her ikisi de unvan ve onomastik anlamlara sahip kelimelerden türetilmiştir. Morfolojik olarak incelendiğinde, aynı söz grubuna ait olduğunu görebiliriz. Aynı zamanda ikisi de insanları birbirinden ayırmaya, farklılaşmaya hizmet eder. Bu sırada Ayten Beylerova şahıs adlarının çağrışımsal (konnotativ) anlamı olduğunu ve onların aktif ve pasif anlam özelliği taşıdığını vurgular. aktif anlam özdeşleşme işlevini yerine getirir. Pasif anlam ise kültürel-tarihsel bilginin yanı sıra konuşma durumlarında gerçekleştirilen çağrışım nüanslarının taşıyıcısıdır.

Bundan başka şahıs adlarının konnotasyonu doğrudan onun denotenti ile bağlıdır. Bu, şahıs adlarının anlamsal yapıdaki temel bileşeniyle ilgilidir. Ayrıca şahıs adlarının fon yani ikincil bileşeni de bulunmaktadır. Bu bileşen genellikle, ulusal-kültürel bir özelliği sahiptir ve konnotatif anlama bağlıdır. Bu nedenle, takma adlar yalnızca dilsel bir birim değil, aynı zamanda bir tarih ve gelenek deposudur. Bu kapsamda, ikincil nominasyon birimleri olmasına rağmen takma adlar ve onların sözlüksel-anlamsal özellikleri dilbiliminin

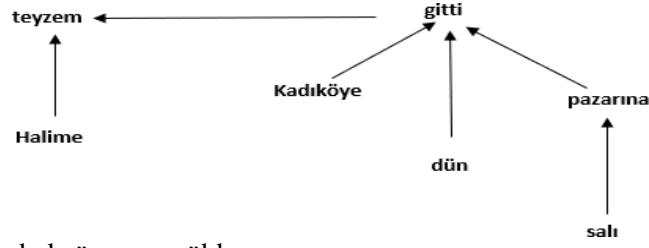
Anlam bilimi ile ilgili çalışmalar kuşkusuz bununla sınırlı kalmamakta, makale ve tez kapsamında da araştırmalar yapılmaktadır. Yukarıda belirtilen çalışmalar ağırlıklı olarak sözcüksel-anlamsal sisteme dayalı olarak incelenmiştir. Ancak kelimelerin konuşma sırasında veya bir cümle içerisinde yeni bir anlam kazandığı da vurgulanmıştır. Bu tür anlam değişikliğini göz önünde bulundurarak birkaç noktayı ele almaya çalıştık. Bilindiği üzere insanın dünyayı algılaması kavramı başlangıçtan itibaren ikiye bölünmüştür. Bunlardan birincisi, bu durumu, niteliği ve olayları kapsayan fiil ortamı, diğeri ise isim ortamıdır. Yani cümlenin ana merkezine fiil denir ve isim onun görünüşüdür. Özellikle hangi isimlere fiilin eşlik edeceği, bu isimlerin fiil ile hangi semantik ilişkisi içinde olacağı veya bu isimlerin anlam ilişkisinde nasıl belirleneceği herhangi bir cümlede bulunabilir. Bu anlamda cümle temel konuşma birimi olarak kabul edilir. Bir cümleyi oluşturan kelimeleri anlambilimsel olarak dört grupta inceleyebiliriz. 1) Nesne tutumu - Örneğin: Bir kitap aldım. Kitap ve almak kelimeleri arasındaki bağlantı nesne bağlantısıdır. 2) Nitelikli tutum - Örneğin: “güzel kız”, “iyi adam” ifadesi kelime grupları arasındadır. 3) Zarf tutumu - Örneğin: Hızlı bir şekilde ayrıldı. 4) Yüklem tutumu - Örneğin, Okudum. O bir doktor.

Anlambilimi`ni incelerken cümle yapılarına da dikkat etmek gerekir. Azerbaycan dilinde basit cümle kavramı gramer kategorilerinden biri olmasına rağmen her dilde kendine özgü ifade biçimleri vardır. Basit cümlenin 3 ana özelliği vardır. 1) tonlama, 2) predikativlik ve 3) modallık. Bunlar tüm dillerde cümlenin anlam bütünlüğünü ifade eder ve tamamlar. İçerik, bir işaret aracılığıyla iletilen bilgidir, yani cümle içerisinde kelimeler, bilgilendirici bir özelliğe sahiptir. İfade ise bir işaretin diğer tüm özelliklerinin toplamıdır. Azerbaycan dilinde sade cümle genellikle özne ve yüklemden oluşmaktadır. Örneğin, “Halime teyzem dün Kadıköy'e Salı pazarına gitti” cümlesini ele alalım. Bu cümlede yüklem ögesi *gitti* yüklemidir ve ona eşlik eden adlandırılmış öge ise *teyzem*'dir. Bu örnekten, yüklem ögesinin fiil olarak adlanabileceği ve adlandırılmış ögenin isim olarak adlandırılabilmesi sonucuna varabiliriz. Buradaki semantik ilişki sadece kelimelere odaklıdır. Konuşmacılar veya onlar arasındaki ilişkiyi dikkate almaz.

Türkiye Türkçesinde kiplik olarak tanımlanan modallık, cümle içinde çeşitli işaretleyici özelliğe sahiptir. Kipliğin dilsel ifadesi olan kiplik işaretleyicileri morfolojik kategoriler, sözlüksel kategoriler, sözdizimsel kategoriler, tonlama ve bağlam olarak sınıflandırılır. Fakat, Azerbaycan Türkçesinde bu görevi doğrudan üstlenen gramer kategori, modal sözcüktür. Modal sözcükler, konuşanın söylediği fikre belli bir tutumunu ve ya ilgisini belirten sözcük türüdür. Modal sözcüklerin temel görevi modallığı çeşitli şekilde ifade etmektir. Modal sözcükler, sözlüksel, morfolojik karakteri ve sentaktik görevi ile Azerbaycan Türkçesinde ayrıca bir sözcük türü olarak kendini göstermektedir.

Anlamlarına göre modal sözcükler çeşitli şekillerde sınıflandırılır: 1. Olumluluk bildiren modal sözcükler; 2. İhtimal, şüphe, tereddüt bildiren modal sözcükler; 3. Benzetme, karşılaştırma bildiren modal sözcükler; 4. Netice, sonuç, sıra, genelleme bildiren modal sözcükler; 5. Kaynak,

Tablo 2. Sade cümlede özne ve yüklem

referans bildiren modal sözler; 6. Emosyonel tutum bildiren modal sözler. Yapısına göre modal sözler, basit, türemiş ve birleşik modal sözler olarak ele alınır. Çocuk konuşmasında cümle üyelerinden biri kelimelerle, diğer kısmı ise jestler ve pratik eylemlerle ifade edilir. Daha sonra gelişim sürecinden dolayı soyut bir fikirle bağlantılı olarak ifade edilir. Böylece, modal kelimeler “ana kelime” ile temasa geçer ve cümle düzeyinde anlamsal gereksinim gerçekleşir. Sözdizimi kategorileri (yanı sıra, modal sözler) “dil dışındaki nesnelere etkileşime girdiği için anlamsal değere sahiptirler ve anlambilimle ifade edilen arasındaki ilişkiyi yansıttığı için sözdizimsel değerdir” [Memmedov: 2006, s.155]. Gerçekten de modal sözler cümle içinde diğer sözlerle etkileşime geçerek anlamsal içerik kazanır. Kip sözcükler, kipliği ifade etmenin ana yollarından biridir, ancak kipliğin kendisi demek değildir. Fakat, dilde kip sözcükleri olmadan ortaya çıkan çok sayıda kipsel ilişkiyi ifade eden cümle yapıları vardır. Ancak dilimizde kiplik sözcük olarak cümleye giren ve bazen ara cümle işlevi gören sözdizimsel anlatım yapıları da mevcuttur.

Oğuz dil grubuna dahil olan Türkiye Türkçesi, Dilbilimi tarihinde Azerbaycan Türkçesi ile yan yana yer almaktadır. Dünya dilbilimcileri tarafından birbirine yakın iki Türk lehçesi olarak değerlendirilir. Fakat Eski Anadolu Türkçesi devresinde bu diller arasında farklılaşma yaşansa da, Osmanlı devletinin oluşumu, Azerbaycan'ın Rusya egemenliği altına girmesi aradaki farkı daha da derinleştirmiş, ses ve şekil bilgisi, anlam bilimi açısından kelimelerin temel ve yan anlamlarında ayrışımına neden olmuştur. Genellikle, yazı dilleri arasında kendini gösterse de Türk Halk Ağzı ile Azerbaycan yazı dili arasında bu farklılaşma ortadan kalkmaktadır. Erculusun'a göre “Azerbaycan Türküyle Türkiye Türkçesi arasında daha ilk karşılaşmada % 80-85 oranında anlaşma vardır. Bir haftada bu oran %95'e varabilmektedir” [Samedova: 2004, s.10]. Anlamca ortaklık bu kapsamda kendini daha belirgin eder.

Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de Anlambilimi Dilbilimi yönelik çalışmalar içerisinde yer almaktadır. Dilbiliminden bağımsız ilk anlambilimsel çalışma ise 1971 yılında Doğan Aksan tarafından “Anlambilim-Anlambilimin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi” başlığı altında kaleme alınmıştır. Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Bu dört bölüm aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

1. Sözcük Anlambilimi
2. Türkçenin Sözlük Anlambilimi Açısından Görünümü
3. Tümce Anlambilimi
4. Türkçenin Tümce Anlambilimi Açısından Özellikleri

Anlam biliminin dilbilimsel türünün ele alınması amaçlanan bu kitapta kelimeler sözcük ve tümce ayırımına göre ele alınmaktadır. Yaklaşım yöntemlerine göre ise yapısal, yorumlayıcı, üretimsel ve mantıksal olmakla dört sınıfa ayırır. Aksan'a göre anlam bilimi “zihindeki düşünceleri kendine özgü algılamayla, kendi ses dizgesi içinden aldığı seslerin birleşimi”dir

[Aksan: 2006, s.50]. Bu nedenle, insan düşüncesini ses vasıtasıyla yansıtarak belirli isteklerde bulunur. Bu durum kelimelerin anlam kazanmasına neden olur. Aksan bu duruma dikkat çekerek düşünce ve seslendirme arasında bir bağ bulunduğunu, anlam biliminin de bu bağa açıklığa çıkararak bir bilim dalı olduğunu ifade eder. Nesne ve olaylar ses dizgisi içinde simgeye dönüşerek kavramlaşır. Yazar bu durumu başka bir ifadeyle gönderge adlandırır. Belli olduğu üzere, Anlam bilim çalışmalarında denotant ve referent anlam temel anlam ögesini oluşturur. Yani, hangi dilde konuşulursa konuşulsun sözcük açısından düşünülürse her kelimenin göndergesel anlamı bulunmaktadır. Düşüncenin kelimelerle ifadesinde farklı anlam değişimlerine neden olduğunu göz önünde bulunduran yazar bu kapsamda anlam bilimini durgun (eşzamanlı) ve gelişmeli (artzamanlı) olmakla ikiye ayırır. Eşzamanlı anlam bilimi *sözcük, kavram, anlam ve kavram* konularını, Artzamanlı anlam bilimi ise anlam değişimleri ve deyim aktarmalarını kendinde barındırır. Ayrıca, anlam değişimlerinin türlere göre ayırır; anlam daralması, anlam genişlemesi, genelleşme, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi. Azerbaycan anlam biliminde bu sınıflandırma tarihsel ve tasviri anlam bilim olarak yer alır. Bu bakımda aynı kökten gelen iki Türk lehçesi anlam bilimsel açıdan da benzerlik taşımaktadır. Bu kapsamda yazar dildeki öğelerin tarihsel değişim ve gelişimini izlemek için sözcük biliminin önem arzettiğini vurgular. Anlam biliminin sözcük biliminden bağımsız olmadığını, sözcük kökü ve ondan türemiş kelimelerin sözcük biliminde toplandığını belirtir. Ancak araştırma zamanı Azerbaycan dil biliminde bulunmyan iki özellikle karşılaşırız. Bunlar, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi tipleridir. Bu farklılaşma her dilin benzer olay ve nesnelere farklı zihniyetle yaklaştığını, kendi görüşleriyle dile getirdiğini gösterir. Bu ayrımı göz önünde bulunduran yazar, Türkçenin anlam bilim açısından niteliklerini sıralamaya çalışır. Öncelikle, anlam yapıları bakımından Türkçede kavramsallaştırma doğadaki nesnelere dayanır, biçim ve renklerden yararlanarak çeşitlilik ve canlı anlatım ortaya koyar. İkinci bir özellik ise türetme olanaklarına sahip olmasıdır. Azerbaycan dilinde olduğu gibi Türkçede de zaman, kip çekimleri, çoğul yapımı ek ekleme yoluyla gerçekleşir ve bu ekler art arda gelebilir. Bundan başka, aynı kökten geniş sözcük aileleri oluşturulabilir [s.99]. Üçüncü özellik ise ikileme özelliğinin bulunmasıdır. Bu özellik günümüzde sadece Türkçede, Azerbaycan dilinde, Korecede ve az miktarda Japoncada bulunmaktadır. Türkçede ikileme farklı sözcük türleriyle oluşmaktadır. Bazen ikilemeni oluşturan sözcüklerin ayrı ayrı bağımsız anlamları bulunmamaktadır. Örneğin, eğri büğrü, derme çatma vb. Bu kapsamda, yansımalar da ikileme yaratır. Pırıl pırıl, çatır çütür, fokur fokur bu ikilemlerdir.

Anlam Bilimine yönelik kapsamlı eserlerden biri de Mehmet Hazar'ın *Türkçe (sözcük) Anlam Bilim-I* adlı çalışmasıdır. Kitapta Anlam biliminin tarihine kısa bir yer verilmiş, Sözcüğün/ Göstergenin oluşumu, Anlam özellikleri, Kavram ve Sembollerin oluşumu, Anlam değişimleri gibi konulara değinilmiştir. Yazar bu kitapta sözcük anlamı üzerinde durur. Zamanla sözcük oluşumunda sebep sonuç ilişkisi unutulduğu için temel anlamlar insanların bilinçaltılarında yatar, böylece sözcük oluşumunda yan anlamlar meydana çıkar. Yazar "*somutdan soyuta geçişte alışkanlıklar neticesinde bilinçaltında sözcüklerin kavramlarla eşleştirdiğini belirtir.*" [Hazar: 2014, s.15]. Bunun sonucunda anlam olayları başlar. Anlam aktarımında yazar doğal ve yapay göstergelerin bulunduğunu ileri sürer. Adından da anlaşıldığı üzere doğal göstergeler doğayla bağlantı içinde bulunan kelimeleri içerir. Yapay göstergeler ise ikiye ayrılır. Bunlar gerçeği yansıtan *yansıtma* göstergeleri ve *bildirişim* göstergeleridir. Yansıtma doğrudan aktarma yöntemidir. Bildirişim göstergeleri ise konuşmacılar arasındaki

anlaşmadan doğar. Dolayısıyla sözcükler cümle içinde ve iletişim halinde anlam bütünlüğü kazanır.

Günümüzde teknolojinin gelişimi insanlar arasında iletişimi sanal ortamlara taşımaktadır. Hızlı iletişim araçları olan bu ortamlarda kelime kısaltmalarına yol verilmektedir. Bazen bu kısaltmalar anlam bozukluğuna getirip çıkarır. Dijital dil iletişimine vurgu yapan yazar bazı kısaltmaların anlamlarını açmaya çalışır. Örneğin, aeo – Allaha emanet ol, kib – kendine iyi bak, osp – o senin problemin vb. Bu örnekler dijital ortamların gelişimi nedeniyle oluşmaktadır. Bundan başka Dil biliminde terimlerin, özel adların, kuruluş ve ülke adlarının da kısaltmaları bulunur. Bu kısaltmalar dilde kolaylığı ve akışkanlığı sağlamaktadır.

Son yıllarda Türkiye’de Anlam bilimine yönelik çalışmalara geniş yer verilmektedir. Bununla bağlı akademik araştırmalar yapılmış, tez çalışmaları yazılmıştır. Bu kapsamda Anlam bilimine yönelik yazılmış makale ve tez çalışmaları çalışmamızda yer edinmiştir. Nevşehir Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi Mehmet Hazar Türkiye Türkçesinde Anlam bilimine yönelik yapılmış çalışmaların bibliyografyasını çıkarmıştır. Bu makale anlam bilimi ile ilgilenen bireyler için kapsamlı bir kaynak görevini taşır. Makalede Doğuda, Batıda ve Terkiyede yapılan çalışmalarla ilgili kısa bilgi verilmiş, daha sonra anlam bilimi ile ilgili kitaplar kategorize edilmiştir. Bu kategorilerin başlıkları aşağıda verilmektedir:

- A. Konusu anlam bilimi ile ilgili olanlar,
- B. İçeriğinin bir kısmı anlam bilimi ile ilgili olanlar,
- C. Sözlük ve Ansiklopediler,
- D. Anlam bilimi ile ilgili makaleler,
- E. Bildiriler,
- F. Tezler,
- G. Çeviriler,
- H. İnternet sayfaları:
  - H.1. Yazarı belli olanlar,
  - H.2. Diğerleri

Bu makalede Anlam bilimi ile ilgili sekiz başlık belirlenmiş ve bu çalışmalar genellikle Türkçe, İngilizce ve Azerbaycan dilinde yapılmıştır. Araştırma görevlisi Vefa Cebbar Selman “*Türkiye Türkçesinde Anlam Bilimi (Semantik)*” başlıklı makalesinde anlam biliminin özellikleri ve anlam değişmelerini inceler. İlk önce anlam bilimi ile ilgili yapılmış tanımları ele alır ve yaptığı incelemeler sonucunda değişik alt bölümlere rastladığını belirtir. Bunun nedeni ise konuyla ilgili herhangi bir sınıflandırmanın bulunmamasıdır. Karşıya çıkan alt dalları şema içine alarak onun üzerinden açıklamalarda bulunur. Yazar anlam özelliklerini temel ve yan anlam olmak üzere ikiye ayırır. Temel anlam sözcüğün ilk ve asıl anlamı ifade eder. Yan anlam ise zamanla ek anlamlar kazanma yoluyla oluşur. Yazar yan anlamı a) anlam daralması, b) anlam genişlemesi, c) anlam kayması türlerine de ayırır. Kelimelerin bu şekilde değişime uğrayarak yan anlamlar kazanmasına ise mekan yani coğrafya, zaman yani tarihsel süreç ve eski öğrenme etkilemektedir. Ayrıca bir kelimenin daha anlaşılır olması için yazar semantik tahlillerin yapılması gerektiğini ve bu tahlillerin yapılma yöntemlerini açıklar. Yazar tahlil zamanı ilk önce kelimenin etimolojisini bilmeyi, ilkel kaynaklara inilerek tarama yapılmasını önerir. Bununla beraber etimolojideki anlamla söz konusu kelime arasındaki kök anlam aranmalıdır. Bu zaman uygunluk içermeyen anlam kolayca tespit edilir ve bu sonradan kazanılmış anlamlardır. Bu tür anlam değişmelerinin tespiti semantik açıdan kelimelerin Tarihsel süreç içinde analizinin yapılmasına olanak sağlar. Ayrıca yazar

kelimelerin anlamsal tahlili için zaman dilimini Kur'an öncesi ve Kur'an sonrası olmakla iki döneme ayırır. Kur'an öncesi kelimeleri tespit ederek Kur'an'da kullanma şekline göre araştırıp neticeye varılacağını ifade eder. Böylece kelimeler arasındaki anlam değişmelerinin açığa çıkması sağlanacaktır.

Türkiye'de anlam bilimine yönelik birçok tez çalışmaları da bulunmaktadır. Genellikle başka dillerle karşılaştırmalı şekilde ele alınan bu çalışmaların bir kısmı Azerbaycan Türkçesi ile bağlıdır. Bu kapsamda, 2003 yılında Tahir Tahiroğlu'nun "Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Sıfatların Anlam Açısından Karşılaştırılması" tez çalışması dikkati çekmektedir. Bu çalışmada adından da belli olduğu üzere sıfatların iki dil üzerinde anlamsal açıdan benzerlik ve farklılığı ortaya konulmağa çalışılmıştır. Yazar alfabetik sırayla Azerbaycan Türkçesinde 9556, Türkiye Türkçesinde 10390 sıfatı inceler. Ayrıca ele alınan kelimeler kategorilere göre incelenir. Bu kategoriler aşağıda yer almaktadır:

- Azerbaycan Türkçesi sözlüğünde olup Türkçe sözlükte olmayan sıfatlar,
- Birebir karşılığı olan sıfatlar,
- Yaklaşık karşılık bulunan sıfatlar,
- Toplam madde başı sayısı,
- Anlam farklılığı bulunan biçimce aynı ve benzer sıfatlar.

Yapılan araştırma Türkiye Türkçesinde sıfatların daha fazla anlama sahip olduğunu gösterir. Diğer farklı bir özellik ise Azerbaycan Türkçesinde sıfatların -an, -mış ekleriyle yapılmasıdır. Dolayısıyla düşünce şekli ve kültürel faktörler iki lehçe arasında dil değişmelerini etkilemektedir.

Azerbaycan Türkçesi ile karşılaştırılmalı şekilde yapılmış diğer tez konusu ise "Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerindeki Basit Fiillerin Karşılaştırılmalı Semantikasi" Elza Samedova tarafından yazılmıştır. Çalışmada basit fiiller sözlük anlam yapısı ve dil bilgisi olmakla iki temel açıdan incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre metin içinde fiillerin birçok yan anlamları ortaya çıkar. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde basit fiillerde temel anlamların aynı olduğu, bazen de temel anlamın diğer lehçede yan anlam olarak kullanıldığı açıklanmıştır. Temel anlamları aynı olup yan anlamları farklı olan basit fiiller de vardır. Bazen fiiller yan ve mecazi anlamda kullanılarak ait oldukları anlamsal grupları değiştirebilir. Genellikle çok anlamlı fiiller kullanım yerine ve metne göre anlamsal gruplarını değiştirir. Ayrıca yazar basit fiilleri eş zamanlı ve art zamanlı metodla inceler ve her iki lehçede de fiillerin anlam olaylarını inceleyerek belirli sonuçlara varır. Her iki lehçede de basit fiiller eş anlamlılık ilişkisine göre kesin ve geçici olmakla ikiye ayrılır. "Dolayısıyla dilbirimin bir veya birkaç sözlükbirimi ve her sözlükbirimin de bir veya birkaç anlambirimcik demetinin ortak bir kavramı yansıtması, bu fiilleri geçici eş anlamlı yapar." [Samedova: 2004, s. 270] ve eş anlamlı sıralar oluşturur. Örneğin, al-elde et- kazan-fethet, al-götür-kaldır vb. Çalışmada fiillerde eş adlılık oluşumuna da yer ayıran yazar oluşum türünü dörde ayırır:

- Çok anlamlılıktan türeyenler,
- Ses olayları sonucunda oluşanlar,
- Tesadüfi ses benzerliği ile oluşanlar,
- Yabancı kelime alımı sonucunda ortaya çıkanlar.

Yalnız bu kategorileşmede ilk üçü Türkiye Türkçesiyle ortaklık sağlasa da sonuncu kategoriye göre Türkiye Türkçesinde yabancı fiil kökü bulunmadığından sadece Azerbaycan dil bilimi kurallarına özgüdür. Eş zamanlı metodla anlam biliminin diğer önemli araştırma konularından biri de zıt anlamlılıktır. Her iki lehçede de kelimelerin zıtlık anlayışı anlamsal

olarak aynı sınıflandırılır. Art zamanlı metotla basit fiillerdeki anlam olayları kelimelerin tarihi süreç içinde değişim ve gelişimini içerir. Basit fiillerde anlam değişmesi üç şekilde kendini gösterir. Bunlar başka anlama geçiş, anlam genişlemesi ve anlam daralmasıdır. Sonuç olarak Samedova basit fiilleri hem eş zamanlı hem de art zamanlı metotla Azerbaycan ve Türkiye Türkçesini anam bilim açısından karşılaştırılmalı bir şekilde inceler.

Emine Serap Bozkurt ise Türkiye Türkçesindeki zamirleri anlam bilim açısından inceler ve bu yönden sınıflandırmaya tabi tutar. Dil biliminde zamirlerin anlamsal olarak yapısı ve kazdığı anlam yüklerini, zamirsellik ve zamirlerin genel özelliklerini çalışmada ele alır. Yazar zamirselliğin önemini vurgulamak için “*metin içerisinde semantik bağ kuran unsurlardan biri de ikamet yerine geçme olayının dile getirmenin*” [Bozkurt: 2016, s.45] şart olduğunu vurgular. Dolayısıyla ikame zamirselliğin yapılaş şekillerinden biridir. Zamirsellik ise zamirlere çizilmiş sınırlardan dışa çıkma kategorisidir. Sesten eke, kelimedden çümleye geçerek zamirler gibi kullanılabilme özelliği taşır. Zamirlerin tek başına daha fazla semantik değer taşımadığından belirli bir bağlama ihtiyaç duyulur. Yazar bu nedenle Didem Madak, Haydar Ergülen, İsmet Özel, Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Pamuk ve Oğuz Atay’ın eserlerinden zamir taraması yaparak çalışmasını sürdürür. Ayrıca yazar, zamirlerin anlam yükleri ve bağlamsal zeminde tespitini yaparak aşağıdaki başlıklara göre incelemesini yapar:

- 1) Zamirlerin anlam yükleri ve gönderme yapma güçleri;
- 2) Zamirler tarafından taşınan bilgi ve ekler;
- 3) Anlam yükü ve zamirlerin ögeleştirilmesi;
- 4) Zamir ile anlamını yüklediği öge arasındaki mesafe;
- 5) Taranan metinler ve bağlamsal açıdan taranan verilerin değerlendirilmesi.

Dolayısıyla bu çalışmada sadece zamirler değil, zamir gibi hareket edebilen farklı dil unsurların zamirsellik kavramıyla ifade edilebilirliği gösterilmektedir. Aynı zamanda metinde belirtilen amacın zamirlerin anlam yükünü etkiledikleri görülmektedir. Zamirlerle beraber sıfatlar da Türkçede önemli bir konuma sahiptir. Zamanla bir birleriyle karıştırılsa da günümüz dil bilgisinde kesin kategoriyal bölgüsü yapılmıştır. Türkçede sıfatlarla ilgili birçok tez çalışmaları bulunmaktadır.

Sıfatın anlamsal düzeylerini ve tercih ettiği anlam alanlarını kapsayan tez çalışmalarından biri de Ayşe Eda Gündoğdu’nun “*Sözcük Anlambilimi Açısından Türkçede Sıfatlar: Anlam Tercihi ve Söylem Ezgisi Görünümleri*” başlıklı çalışmasıdır. Gündoğdu tezinin temel amacı sıfatların sözcük anlam biliminin ilke ve yöntemleri doğrultusunda şekillenmesidir. Çalışmanın ileri sayfalarında sıfatların anlam tercihi ve görünümüne ilişkin tanımlarda bulunur, bulgularını bu yönde yapar. Sıfatların dağılım tanımları ise bu şekildedir: biçim sıfatları, boyut sıfatları, dokunsal sıfatlar, işitsel sıfatlar, renk sıfatları, tat sıfatları. Sonuç olarak Türkçedeki sıfatların düz anlam ve değişmeceli anlamlar gibi farklı anlam düzeylerinde hangi tutumsal içeriğe sahip olduğunu açıklamaya çalışır. Sıfatları anlam tercihi açısından inceleyerek Yargı Testini kullanır. Yazar sıfatları eş anlamlı ve zıt anlamlı ilişkiler çerçevesinde incelerken farklı anlambilimsel eğilimlerle karşılaştığını belirtir. Şöyle ki eş anlamlı sıfatlarda anlam ilişkisi düz anlam düzeyi ile sınırlanır. Bu nedenle değişmeceli anlamda farklı ulamları tercih ederler. *Alçak* ve *kısa* sıfatlarını örnek alırsak, bu sıfatların masa ve tabure gibi isimlerle beraber bağlantı yarattığını ve temel anlamı ifade ettiğini görürüz. Aynı sıfatları *adam* ve *vade* kelimelerine göre değişmeceli anlam düzeyinde kullanmaya çalıştıkta ise bu anlamsal bağlantı sağlanamaz. Bu kapsamda yazar doğru saptamalarda bulunmuş ve

aynı fikir Azerbaycan Türkçesindeki sıfatlar içinde geçerlidir. *Alçak-kısa, kalın-sık, hazin-zar-efkar* gibi sıfatlar göreceli eşanlamlılar olarak tanımlanırlar.

Türkçede anlam bilimine yönelik yapılan tez çalışmalarından biri de Meryem Tuba Göğebakan'ın "*Dil Eğitimi Açısından Anlambilimsel Cümle Çözümlemeleri*" adlı çalışmasıdır. Göğebakan farklı olarak bu çalışmada anlam bilimini sözdizimsel yapıda değil, cümle yapılarına göre inceler. Bu araştırmanın temel amacı ise yabancı dil derslerinde kontekst içindeki imgelerin saptamasında anlambilimsel yaklaşımlardan faydalanarak okuma-anlama ve yorumlama becerilerinin kazanımlarını somut bir şekilde ortaya koymaktır. Edebi metinler üzerinde inceleme yapan yazar "*Göstergelerin gösterilen kısmına yoğunlaşan dilbilimin bir bilim dalı olan anlambilim, edebi metnin semantik açıdan incelenmesinin, sunduğu çokanlamlı dünyasına girebilmek için çözüm yolları getireceği ve böylelikle okurla metin arasında sağlıklı bir iletişim ortamı oluşacağı düşünülmektedir.*" [Göğebakan: 2020, s.35] oluşacağını belirtir. Göstergelerin farklı anlamlarda kullanımı ise çok anlamlılığa yol açar. Bu nedenle metinlerin çözümlemesinde kelimelerin kullanıldığı bağlam çerçevesinin göz önünde bulunmasını önerir. Ayrıca metin incelemesi sadece sözcük düzeyinde değil, ses ve tümce bütünü düzeyinde ele alınmalıdır. Özellikle şiir dilinde sözcüklerin anlamsal içeriği daha çok değişime uğrar ve yeni anlamlar ortaya çıkabilir. Bu da yabancı dil öğretimi alan öğrencilerin düş ve soyut dünyasını hareketlendirir. Çünkü edebi metinlerde ve şiir dilinde müdahaleler bulunmakta ve bu da anlam biliminin verileri doğrultusunda metnin çözümlemesini gerektirir.

Anlam bilimine yönelik yapılan incelemelerden biri de "*Türkçe Sözlük'teki Türemiş Kelimelerde Türleme Eklerinin Kazandırdığı Anlamlar*" tez çalışmasıdır. Bu çalışmada eklerin anlam bilimine etkisi incelenmiştir. Bilindiği üzere kelimeler kendi başına yatay düzeyde sıralanarak mantıksal bir anlam ifade etmez. Cümle içinde kelimelerin belirli duygu ve düşünceleri ifade edebilmesi için çekim ve yapım eklerine gerek duyulur. Türk dil grubu eklemeli (agglutinative) dil grubuna aid olduğu için semantik açıdan eklerin önemi gözardı edilmemeli. Bu da çalışmanın önemini daha da artırır. Çalışmada yapım ekleri sınıflandırılarak tespit edilmiştir. Sınıflandırılma şekli ise dört gruba bölünür: 1) addan ad, 2) fiilden ad, 3) addan fiil, 4) fiilden fiil türeten ekler. Her sınıfa aid edilen eklerin kendiine özgü farklı işlevleri bulunmaktadır. Bazı ekler ise birden fazla işlevlere sahiptir. Azerbaycan türkçesinde bu ekler olarak bilinir ve sözcük oluşumunda daha fazla katkı sağlarlar. Türkiye Türkçesinde verimlilik açısından eklerin ayırımı yapılmısa da az kullanılan yapım ekleri de bulunmaktadır. Yazar bu ekleri gözardı etmeden ait olduğu sınıf içerisinde ele alır. Bu eklerin bir kısmı işlev değişikliğine yani kelimenin sıfat, zar veya fiilimsi görevini üstelemiş olur. Bazı ekler ise kelimelerin anlam değişikliğine neden olur. Yazar Türkçe Sözlük'te 157 yapım eki tespit etmiş ve bu ekler anlamsal fark yaratıp belirgin olan eklerdir. Tespit edilen bu ekler arasında daha az görev üsteleme yapan fiil yapım ekleridir. Yazar "*fiilden fiil yapım ekleri ve çatı eklerinin kelimeye kattığı anlamın daha sınırlı olduğunu gözlemlemiştir.*" [Taşdemir: 2020, s.104]. Bununla beraber yazar önerilerde de bulunur. Bu önerilere göre Türkçe Sözlük'te bazı kelimelerin çekim alıp bazılarının almamış olması eksiklik olarak görülmüştür. Diğer bir eksiklik ise addan fiil yapan "-da" ve "-sa" eklerinin eklenmesi ile ilgilidir. Bu da Sözlük içerisinde bazı tutarsızlıklar ortaya koymaktadır. Ayrıca Sözlükte halk ağzından (dialect) kelimelere de yer verilmektedir ki bu da *Derleme Sözlük*'te yer almaktadır. Tuğba Kumru ise "*Sözcük Anlam Bilimi Bibliyografyası*" adlı tez çalışması yapar. Adından da belli olduğu üzere çalışmanın temel amacı anlam bilimine yönelik yapılan makaleleri tespit etmek; sözcük anlam bilimi ışığında konuları sistemli bir şekilde sınıflandırmak; konu

üzerine yapılan çalışmaların oranını çıkarmak; Türk sözlük anlam bilimi alanında yapılmasına ihtiyaç duyulan konuları tespit etmektir. Bu çalışmada 9823 makale incelenmiş ve bibliyografik künyeleri konu alanlarına göre sınıflandırılmıştır.

Sonuç. Türkçe tez çalışmalarında yapılan sonuç ve değerlendirmelerden görüldüğü üzere aynı kökten gelen Azerbaycan Türkçesi ile birçok benzerlikler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra farklı özellikler ve anlam değişimleri de kendini göstermektedir. Her iki Türkçede anlam bilimi sözcük ve tümceye göre ikiye bölünür. Daha çok anlam bilimsel çalışmalar ise sözcük anlam bilimine göre yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sadece kelime bilgisine dayalı olmakla kalmaz, sentaktik ve paradigmatik kavramlar bağlamında incelenir. Bu bağlamda Memmedov, Anlambilimi`nde signifikativ anlama dikkat yetirilmesini önerir. Semiyotik teo-ride signifikativ anlam işaretinin kavrama olan ilişkisiyle belirlenir. Dil işareti (kelime), bir nesne ile adı arasındaki bağlantı değil, bir kavram ile akustik bir görüntü arasındaki bağlantıdır. Akustik görüntü maddi, fiziksel bir ses değil, sesin beyindeki psikolojik yansımasıdır. Dolayısıyla, konu ile ilgili fikir ve algılar geliştikçe kavramın içeriği de değişip bütünleşir ve sebep-sonuç ilişkisi içinde gerçekleşen bu değişim sonunda dil birimlerinin anlamına yeni gamalar ekler. Kelimeler sadece yeni anlamda değil, denotantların soyut kavramlar için kullanılması, gerçeklik ilişkisine dayanması (taş yürek, altın adam vb.) veya gramer şeklinin değişmesi gibi nedenler de vardır. Dış dünyanın adlandırılması yani, nominasyon süreci sözlüksel anlamın kaynağını açar. Bu kelimelerin genelleşmesi zamanı ortaya çıkan bir süreçtir. Demek, gerçeklik kavramı kelimelerin genelleşmesini etkilemektedir.

Kelimeler arasında “gerçek” anlamsal ilişkiler eşya ve olaylar arasında olan ilişkilerle belirlenir. Gerçek dünya ile eşya ve olaylar arasındaki ilişkilerin Anlam Bilimi`ne dahil edilmesine zaman zaman karşı çıkılsa da dilde var olan tüm anlamsal ilişkilerin incelenmesi dilsel ve dildışı ilişkileri gerektirir. Dil dahili ve dil dışı ilişkiler aynı zamanda dilde önceden mevcut olan anlayış ve eşyalar arasında belirli assosiativ ilişkiler oluşturmakla kelimelerin anlamını genişlendirir. Bütün bu yeni anlamlar, yeni ortaya çıkan eşya ve olayları adlandırmak ihtiyacı ile yaratılmıştır. Ancak yeni anlamlar sadece her zaman bilinen eşya ve olaylarını adlandırmak ihtiyacı ile ilgili değildir, bazen mevcut eşya ve olayları yeni, ifadeli şekilde adlandırmak zarureti ile de ilgili olabilir. Bu nedenle ad ile adı verilen arasında belirli bir ilişki olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Dolayısıyla, kelimenin sözlük anlamına farklı yönlerden yaklaşmasına rağmen belli bir sınırı ve bütünlüğü vardır. Ancak adla adı verilen gerçeklik nesnesinin özü arasında ortak bir nokta yoktur, yani özel adlar gibi neden-sonuç ilişkisi ile değil, koşullu ilişki ile bağlanırlar. Öznenin isimle bağlantısı kelimenin lügat anlamı üzerinden gerçekleşir.

KAYNAKÇA

1. Aksan, D. Anlambiliminin Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. – İstanbul: Engin Yayın evi, – 2006. – 234 s.
2. Azərbaycan dilinin semantikasını və ikinci nominasiya məsələləri. – Bakı: Elm və təhsil, – 2018. – 146 s.
3. Bozkurt, E.S. Türkiye Türkçesindeki zamirlerin anlam bilimsel yapısı ve yazandıkları anlam yükleri // Yüksek lisans tezi. – Edirne: –2016.
4. Gögebakan, M. Dil eğitimi açısından anlambilimsel cümle çözümlenmeleri // Yüksek lisans tezi. – Erzurum: – 2020.
5. Gündoğdu, A.E. Sözcük anlam bilimi açısından Türkçede sıfatlar: anlam tercihi ve söylem ezgisi görünümleri // Doktora tezi. – Ankara: – 2018.

6. Hazar, M. Türkiye Türkçesindeki Anlam bilimi bibliyografyası // TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi. – 2013. – s. 137-173.
7. Kazımov, Q. Müasir Azərbaycan dili. – Bakı: Elm və təhsil, – 2010. – s. 400.
8. Lekomchev, D. Princhipi lingvisticheskoy sinxronicheskoy semantiki. “Problemisemantiki”. – 1974. c 47-57.
9. Məmmədov, İ. Azərbaycan dilinin semantikasi. – Bakı: Xəzər Nəşriyyatı, – 2006. – 372s.
10. Samedova, E. Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerindeki Basit Fiillerin Karşılaştırılması Semantikasi // Doktora tezi. – Konya: – 2004.
11. Selman, V.C. Türkiye Türkçesinde Anlam bilimi (Semantik) // Journal of the Collage of Language. – 33.
12. Tahiroğlu, T. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Sıfatların Anlam Açısından Karşılaştırılması // Yüksek lisans tezi. – Adana: – 2003.
13. Taşdemir, S. Türkçe sözlükteki türemiş kelimelerde türetme eklerinin kazandırdığı anlamlar // Yüksek lisans tezi. – Uşak: – 2020.
14. Veysəlli, F. Struktur dilçiliyinin əsasları. – Bakı: Mütərcim, – 2009. – 308 s.
15. Xəlilov, B. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası. – Bakı: Nurlan, – 2008, – 444 s.
16. Xudiyev, N. Seçilmiş əsərləri. II cild. – Bakı: Elm və təhsil, – 2013. – 480 s.

Ahmet AKCHATASH
Zumrud ZEYNALOVA

NEW STAGE SEMANTIC STUDIES

SUMMARY

Words can undergo semantic expansion and contraction over time, something which enriches the vocabulary. In addition, the words are interconnected within a society-time-space network. Within the framework of semantics, change in word meaning takes place according to this triangle. This triangle allows the word's connotations to expand and can introduce additional meanings to the word. The linguistic environment in which the word is used, internal and external language factors, and also different syntactic structures, play a special role in the expansion of a word's meaning in the Azerbaijani language, as well as its potential realization, and the expression of this novel semantic content. The purpose of this article is to present a general set of studies on semantics in the new era.

Key words: *semantics, Azerbaijani language, Turkish language, denotant meaning, referent meaning.*

Ахмед АКЧАТАШ
Зумруд ЗЕЙНАЛОВА

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НОВОГО ЭТАПА

РЕЗЮМЕ

Слова могут подвергаться семантическому расширению и семантическому сокращению с течением времени. Это обогащает словарную систему языка. Кроме того, слова находятся в отношениях: общество-время-пространство. В рамках семантики изменение значения слов происходит по этому треугольнику. Этот треугольник позволяет коннотациям слов получить широкое распространение в языке и может придать слову новые значения. Употребление и языковая среда слова, внутренние и внешние языковые факторы, синтаксические формы играют особую роль в расширении словесного значения слова в азербайджанском языке, реализации потенциального значения, выражении нового смыслового содержания. Цель данной статьи — представить общий комплекс исследований семантики в новую эпоху.

Ключевые слова: *семантика, азербайджанский язык, турецкий язык, денотантное значение, референтное значение.*